

معاملات حرام

عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَنَّهُ قَالَ :
قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي لَيْلَةِ الْمِعْرَاجِ : يَا أَحْمَدُ ! إِنَّ الْعِبَادَةَ عَشْرَةٌ أَجْزَاءٌ تِسْعَةٌ
مِنْهَا طَلَبُ الْحَلَالِ .

مستدرک الوسائل ج ۱۳، ص ۲۰، به نقل از ارشادالقلوب دیلمی

امیرالمؤمنین علی علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت فرمود که :
خداوند در شب معراج فرمود : ای احمد! عبادت ده جزء دارد که نه جزء آن
کسب حلال است.

انواع معاملات حرام

معاملات حرام، داد و ستدهایی هستند که موجب ضرر و زیان فرد و برخلاف مصالح مردم و جامعه است. این داد و ستدها بر چند گونه اند :

۱- برخی از آن‌ها ضرر معرفتی دارند و موجب گمراهی یا انحراف در عقاید می‌گردند؛ مانند خرید، فروش و انتشار کتاب و محصولات گمراه‌کننده، کسب درآمد از طریق طالع‌بینی و خبردادن از امور غیب و یا فروش وسایل مرتبط با آن، درآمدهای حاصله از سحر و شعبده‌بازی.

۲- برخی دارای ضرر معنوی از حیث تحریک غرایز هستند : مانند تولید و یا خرید و فروش محصولات فرهنگی فاسد (سی‌دی، نوار، فیلم، کتاب، برنامه‌ی رایانه‌ای)، وسایل دریافت برنامه‌های ماهواره‌ای یا برنامه‌های ورود به سایت‌های غیرمجاز.

۳- برخی دارای ضرر معنوی از حیث غفلت از خدا و اتلاف عمر یا آسیب عقلانی هستند، مانند داد و ستد ابزار قمار، مشروبات الکلی، مواد مخدر و حتی فروش مواد اولیه به این گونه افراد برای ساخت آن، مانند فروش انگور به تولیدکننده‌ی نوشیدنی‌های الکلی.

۴- برخی از آن‌ها موجب ضرر مالی برای یکی از طرفین است؛ مانند تقلب در کالا یا پول، غش در معامله، ربا.

۵- و برخی نیز برای جان افراد جامعه مضرند؛ مانند فروش اسلحه به دشمنان کشورهای اسلامی و یا افراد تبهکار، فروش کالاهای خوراکی نجس یا فاسد.
اینک به توضیح برخی از این موارد می‌پردازیم:

۱- خرید و فروش مطالب گمراه‌کننده و باطل: شامل موارد تردیدآور و طرح شبهاتی که موجب شک در اعتقادات صحیح می‌گردد، مطالب منحرف‌کننده‌ی فکری یا اخلاقی که منجر به بی‌مبالاتی یا کم‌اهمیتی نسبت به دین و احکام آن می‌شود. این مطالب ممکن است در قالب‌های کتاب، مجله، فیلم و یا دیگر محصولات ارائه گردد.

فعالیت

مطالعه‌ی کتاب‌های منحرف از روی کنجکاوای چه مخاطراتی در بردارد؟ راه معقول برای نقد این مطالب چگونه است؟

۲- شعبده‌بازی، سحر و مانند آن: انجام تردستی و شعبده، به سبب واقعی‌نشان دادن امور غیرواقعی، می‌تواند موجب تردید و شک در اعتقادات صحیح و امور واقعی شود و در نهایت به شک‌گرایی، نسبی‌گرایی و یا هیج‌گرایی بینجامد. عدم اطمینان به حواس پنجگانه و تردید در باورهای خود، نتایج مخاطره‌آمیزی می‌تواند داشته باشد. برخی شعبده‌بازان چنان با مهارت این کار را انجام می‌دهند که حتی مخاطبین نیز متوجه غیرواقعی بودن آن نمی‌شوند. عده‌ای پیامبران را ساحر معرفی می‌کردند و فکر می‌کردند معجزه نیز نوعی تردستی یا جادوگری است. اسلام جهت جلوگیری از سوء استفاده‌ی افراد فرصت‌طلب در فریب مردم یا القاء شک و تردید در باورهای آنان، شعبده‌بازی و تردستی را ممنوع نموده و درآمد حاصله از انجام یا آموزش آن را حرام کرده است.

غیر از شعبده که امروزه بیشتر برای سرگرم نمودن مردم استفاده می‌شود، اموری مانند سحر وجود دارد که ابزاری جهت شیادی و انجام اعمال شیطانی است. منظور از سحر، کارهایی است که در بدن، قلب یا عقل شخص سحر شده اثر می‌گذارد و موجب تغییر در وضعیت روحی یا هشیاری وی می‌شود. این امور که هنوز طرفداران زیادی را به خود جذب می‌کنند، حتی اگر حقیقی باشند، جایز نیست و بهره‌برداری از چنین روش‌هایی حرام شمرده می‌شود.

فعالیت

تفاوت دعا خواندن را با برخی اعمال توصیه شده از سوی شیادین برای دفع گرفتاری‌ها مقایسه کنید. اثر نمودن برخی اوراد یا طلسمات و مانند آن را چگونه توجیه می‌کنید؟

۳- طالع‌بینی، خبر دادن از غیب و مانند آن: برخی از علوم، درباره‌ی ارتباط با عالم غیب و خبر از آینده یا گذشته‌اند و صاحبان آن از این طریق مبادرت به کسب درآمد می‌کنند. هرچند در کنار مدعیان دروغین بشمار، برخی از این پیشگویی‌ها ممکن است راست باشد ولی با دعا یا عمل انسان قابل تغییرند و نمی‌توان به آن‌ها اعتماد نمود. از این رو، این روش‌ها به هیچ وجه مورد تأیید اسلام نیست و استفاده و نیز دریافت پول برای آن حرام است.

فعالیت

- ۱- دین اسلام چه روش‌هایی را به‌جای طالع‌بینی برای باخبر شدن از آینده پیشنهاد می‌نماید؟
- ۲- ضرر پناه بردن به پیشگویی‌ها و استفاده از روش‌های غیر شرعی چیست؟
- ۳- علت درست درآمدن برخی طالع‌بینی‌ها چیست؟

۴- وسایل غیر مجاز فرهنگی: همان‌طور که استفاده از این ابزار نامشروع است درآمد حاصله از آن نیز حرام می‌باشد. علاوه بر محصولات مبتذل و مستهجن، انتشار تصاویر خصوصی افراد یا انتشار غیرقانونی محصولات مجاز افراد نیز جایز نمی‌باشد.

فعالیت

معیار تشخیص مجاز یا غیر مجاز بودن یک کالای فرهنگی چه مرجعی می‌باشد؟

۵- ابزار و آلات اقمار، ماهواره و دیگر ابزار مشترک غالب در حرام: برخی وسایل، اختصاص به استفاده در کار حرام دارند، مانند آلات قمار، و برخی دیگر چنین نیستند بلکه مشترک

هستند؛ مانند انگور.

خرید و فروش ابزار مشترک به افرادی که قصد استفاده‌ی حرام از آن را دارند «گناه» محسوب می‌شود. همین‌طور فروش اسلحه به جنایتکاران، دزدان و دشمنان اسلام. خرید و استفاده از وسایلی که معمولاً استفاده‌ی غیرحلال از آن‌ها می‌شود، حتی به قصد استفاده‌ی حلال از آن نیز جایز نیست؛ مانند ظروف مخصوص مشروبات الکلی. خرید، فروش، نصب، مشاوره و یا استفاده از ابزاری مانند فیلترشکن، سایت‌های غیرمجاز و دریافت‌کننده‌ی ماهواره که به سبب خصوصیات آن می‌تواند موجب انحراف خانواده و فرزندان شود نیز بنا به فتوای مراجع تقلید حرام است.

فعالیت

- ۱- کدام خصوصیت برنامه‌های ماهواره مانع از استفاده از آن به قصد مشاهده‌ی برنامه‌های سالم آن می‌شود؟
- ۲- راه صحیح بهره‌مندی از اطلاعات روز جهان و مشاهده‌ی برنامه‌های سالم رسانه‌ها چیست؟

۶- **تقلب در کالا یا پول و غش در معامله:** از دیگر موارد معاملات حرام، فریب مشتری یا خریدار است؛ غش در داد و ستد به معنی آمیخته کردن جنس نامرغوب با مرغوب بدون اطلاع مشتری است؛ مانند اضافه کردن آب یا آب اکسیژنه در شیر، آمیختن برنج بد با خوب، مخلوط کردن روغن نباتی با حیوانی.

۷- **خرید و فروش مواد حرام و نجس:** شامل گوشت خوک، گوشت مردار، گوشت‌های ذبح‌شده به طریقه‌ی غیراسلامی و مشروبات الکلی. خرید و فروش خون جهت استفاده در مصارف پزشکی و نجات جان بیماران، در صورت عدم ضرر، جایز است همین‌طور خرید و فروش (و نگهداری) سگ شکاری یا نگهبان جایز است.

۸- **ربا:** ربا یعنی زیادی، و در اصطلاح عبارت از دریافت بیش از حق خود در داد و ستد یا قرض است. حرام بودن ربا در قرآن و روایات از مسلمات است و جزو گناهان کبیره محسوب می‌شود.

برای دانش آموزان فعال

«ربا» برخلاف نامش، نه تنها موجب زیاد شدن دارایی انسان نمی‌گردد بلکه به اراده‌ی خداوند، نابود می‌شود و از بین می‌رود: **يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ**^۱. در روایتی از امام صادق عليه السلام در رابطه با این آیه پرسیده شد: «چگونه است که گاهی می‌بینیم کسی که ربا می‌خورد مالش افزایش می‌یابد؟» و امام عليه السلام پاسخ فرمودند: «و کدام نابودی بالاتر از نابودکنندگی یک درهم ربا؟! دین او را نابود می‌سازد! و اگر از عمل خویش توبه ننماید دارایی‌اش می‌رود و فقیر می‌شود»^۲.

نابودی و ویرانگری از لوازم جدایی‌ناپذیر ربا است هم‌چنان‌که برکت و نمو دادن مال اثر لاینفک صدقه است پس ربا هرچند که نامش ربا (زیادی) است لیکن از بین رفتنی است و صدقه هرچند که نامش را زیادی نگذاشته باشند، زیاد شدنی است و لذا وصف ربا را از ربا می‌گیرد و به صدقه می‌دهد و ربا را به وضعی که ضد اسم او است توصیف می‌کند.

آثار زیانبار ربا در جامعه

خداوند در قرآن با لحن شدیدی اعلام می‌دارد: «و اگر دست از رباخواری برنمی‌دارید، بدانید به جنگ با خدا و فرستاده‌ی وی برخاسته‌اید» (بقره ۲۷۹). خداوند در آیات مربوط به ربا (آیات ۲۷۵ تا ۲۷۹ بقره) چنان شدتی به کار برده است که درباره‌ی هیچ گناهی، جز پذیرفتن سلطه‌ی دشمنان دین، به کار نبرده است؛ چرا که آثار زیانبار ربا، اساس دین و زندگی انسانی را از بین می‌برد؛ رباخوار با گرفتن پول بلاعوض از دیگران، خون فقیران را در شیشه می‌کند و با افزایش روزانه‌ی ثروت خود، به اختلاف طبقاتی و دشمنی دامن می‌زند، و با از بین بردن روحیه‌ی شفقت و مهربانی باعث تشدید اختلاف و ناامنی در جامعه و ترویج مادی‌گرایی می‌شود.

رباخوار به جای کار و تلاش برای تولید، تهیه و توزیع کالا در میان جامعه و شرکت در سود و زیان ناشی از تجارت، با سرمایه‌ای که در دست وی به امانت است و

۱- خداوند خیر و برکت ربا را می‌ستاند و آن را به سوی نابودی سوق می‌دهد ولی صدقات را افزایش می‌دهد. (سوره بقره، آیه‌ی

وظیفه دارد آن را به نفع خود و جامعه‌ی خویش صرف نماید، مبادرت به سوء استفاده کرده و به هنگام احتیاج دیگران به آن سرمایه، زیادتز از آنچه را می‌دهد طلب می‌کند. رباخوار به ثروت‌اندوزی می‌پردازد و افراد ضعیف روز به روز فقیرتر گشته و این امر موجب سلطه‌ی وی بر مردم می‌گردد. از یاد نبرده‌ایم کشورهای فقیری را که در استقراض از دولت‌های استعماری فرورفته و تاب بیرون آمدن از آن را ندارند.

انواع ربا

ربا بر دو گونه است: ربا در داد و ستد و ربای قرضی.

۱- ربا در داد و ستد: عبارت است از مبادله دو کالای مثل هم همراه با دریافت مقدار اضافی؛ مانند فروش یک کیلو گندم اعلا به دو کیلو گندم عادی، یا تعویض طلای دست دوم با طلای نو در قبال مبلغی پول. این نوع ربا منحصر به عقد بیع نیست و سایر عقود اسلامی مانند صلح را نیز شامل می‌شود. شرط دوم تحقق ربا در داد و ستد عبارت است از این که خرید و فروش کالا در عرف به صورت وزنی یا پیمانه‌ای باشد.

بنابراین در صورتی که کالایی به صورت عددی یا مشاهده‌ای داد و ستد شود، ربا در آن کالا تحقق نمی‌یابد.

فعالیت

۱- مثال‌هایی از تحقق ربا و عدم تحقق آن در داد و ستدهای روزمره را ارائه کنید.

۲- طرز صحیح تعویض طلای کار کرده با طلای نو را بیان کنید.

۲- ربای در قرض: عبارت است از قرض دادن به دیگری به شرط دریافت زیادتز؛ خواه به طور صریح شرط کنند یا پرداخت قرض مبتنی بر آن باشد. این نوع ربا شدیداً حرام است.

فعالیت

در برخی از کتاب‌ها روش‌هایی برای رهایی از ربا ذکر شده است که به‌وسیله‌ی آن مقدار اضافی از لحاظ شرعی حلال باشد. این روش‌ها که به کلاه شرعی معروفند رهایی

واقعی از ربا نیست و حرمت آن اضافی را تصحیح نمی‌کنند. با استفاده از اطلاعات عمومی خود و یا مراجعه به کتاب‌های فقهی، چند نمونه از این راه‌ها را ذکر کنید. سپس راه‌حلهایی غیر از قرض دادن را بیابید که خالی از ربا باشد.

* * *

بیندیشید و پاسخ دهید

- ۱- تفاوت معاملات حرام را با باطل بیان کنید.
- ۲- فلسفه‌ی تحریم ربا در اسلام چیست؟
- ۳- تفاوت سود بانکی با ربا چیست؟

اصطلاحات اقتصادی اسلام (۱)

روابط اقتصادی در هر جامعه به شکل‌های مختلف وجود دارد و در ادبیات اسلامی نیز اصطلاحات خاصی برای برخی از این روابط وجود دارد که آشنایی با آنها برای هر مسلمانی لازم است.

۱- انفال

انفال جمع نَفْل به معنی بخشش است. و در اصطلاح فقهی عبارت است از ثروت‌ها و سرمایه‌های طبیعی که بدون تلاش در اختیار جامعه اسلامی قرار گرفته است. این موهبت‌های خدادادی، اموال عمومی مسلمین محسوب شده و لازم است از دستبرد و انحصار افراد مصون بماند؛ لذا همان‌طور که در ابتدای سوره انفال اشاره شده، حق تصرف آن در اختیار حکومت اسلامی است تا در ضرورت‌های اجتماعی و مصالح جامعه به‌کار گرفته شود. نحوه‌ی استفاده از آن را پیامبر و جانشینان وی تعیین می‌کنند. برخی از موارد انفال عبارتند از:

- ۱- کلیه‌ی زمین‌های بدون مالک؛ شامل: بیابان‌ها، کوه‌ها، جنگل‌ها، معادن، ساحل دریاها، جزایر، کناره‌ی نهرهای بزرگ، زمین‌های بایر، ارتفاعات دره‌ها و کلیه‌ی آبادی‌هایی که اهالی آن مهاجرت کرده و به صورت ویرانه درآمده است و نیز هرچه در آن مناطق وجود داشته است؛ از قبیل گیاهان، درختان، سنگ‌ها، چوب‌ها و آثار باستانی به جا مانده در آن‌جا.
- ۲- اموال، جواهرات گرانبها، کاخ‌ها، زمین‌ها و گردشگاه‌های مخصوص پادشاهان و کلیه‌ی اموال غیرمنقول که پادشاهان در انحصار خود قرار داده‌اند.
- ۳- ارث کسی که از دنیا رفته و وارثی ندارد.
- ۴- کلیه اموال و سرزمین‌هایی که بدون جنگ و لشکرکشی به دست مسلمانان افتاده است.

فعالیت

با مراجعه به تفاسیر قرآن درباره آیهی نخست سورهی انفال تحقیق نموده و آن را به کلاس ارائه نمایید.

۲- وقف

وقف عبارت است از رها ساختن مال خود از قید مالکیت شخصی، و عمومی نمودن منافع آن در راه خدا. به تعبیر دیگر؛ «واقف» جهت تحصیل اجر اخروی و بهجا گذاشتن میراث ماندگار، خرید و فروش آن چه وقف نموده را ممنوع ساخته و منافعی را بهطور رایگان در اختیار عموم مردم یا گروه خاص (مانند ایتم) قرار می‌دهد. مصرف منافع آن موقوفه مطابق نظر واقف و در اموری که وی معین نموده است صورت می‌گیرد.

برای دانش‌آموزان فعال

چاه‌های حفر شده در مدینه که تا امروز باقی است حاصل دسترنج امیرالمؤمنین علی علیه السلام است که آن را در راه خدا وقف نموده است تا پس از حیات خویش از ثواب «صدقه‌ی جاریه» بهره‌مند گردد.

فعالیت

چند موقوفه از شهر خود را نام ببرید.

* * *

۳- هبه

هبه یا همان هدیه عبارت است از این که شخصی مال خود را بهطور مجانی و بدون عوض به دیگری تملیک کند. هدیه دادن به ویژه به خویشان و اقوام، بسیار مستحب است و از موارد صله‌ی رحم به‌شمار می‌آید. هم‌چنین موجب فزونی محبت بین افراد می‌گردد. دین مبین اسلام مسلمانان را سفارش به پذیرش هدیه و رد نکردن آن نموده است.

پیامبر اکرم ﷺ :

به یکدیگر هدیه دهید و محبت ورزید؛ به یکدیگر هدیه دهید که موجب رفع کینه و کدورت می‌گردد.^۱

تبعیض در بخشش به فرزندان اگر موجب کینه و دشمنی و اختلاف گردد حرام است و اگر بدون دلیل موجه عقلی و صرفاً از روی احساسات باشد مکروه و کاری ناپسند است.

هبه جزو عقود است یعنی احتیاج به ایجاب و قبول دارد و تازمانی که طرف مقابل آن را تحویل نگرفته محقق نمی‌شود. گرچه پس گرفتن هدیه امری پسندیده‌ای نیست ولی اگر هدیه دهنده پس از تسلیم آن پشیمان گردد در برخی موارد این حق را داراست که خواهان پس‌گیری آن شده، و هدیه گیرنده نیز موظف است که آن را بازگرداند. این موارد عبارتند از :

- ۱- هدیه گیرنده از ارحام وی نباشد؛ یعنی جزء افرادی نباشد که در طبقات ارث از او قرار دارند؛ مانند پدر، مادر، فرزند، برادر، خواهر، عمو، عمه، دایی، خاله، پدربزرگ و مادربزرگ.
- ۲- هر دو طرف در قید حیات باشند.
- ۳- هدیه به صورت اولیه‌ی خود باقی مانده باشد.
- ۴- در قبال آن کاری از طرف مقابل صورت نگرفته باشد.
- ۵- به نیت صدقه و قرب الهی انجام نشده باشد.

فعالیت

با توجه به مطالب ذکر شده :

- ۱- هدیه دهنده در کدام موارد حق مطالبه‌ی هدیه‌ی خود را ندارد؟
- ۲- اگر پس از قرار بخشش و قبل از تقدیم آن یکی از دو طرف فوت کند، تکلیف آن مال چه می‌شود؟

عبرت

«شگفت‌آورتر این که شبانه کسی به دیدار ما آمد^۲ و ظرفی درپوشیده پراز حلوا

۱- وسائل الشیعه ج ۱۷، ص ۲۸۷

۲- وی اشعث بن قیس بود که فردای آن روز قرار بود به پرونده‌ی وی در دادگاه رسیدگی شود.

همراه خود آورده بود؛ چنان از آن متنفر شدم که گویی آن را با بزاق ماری سمی مخلوط کرده‌اند! بدو گفتم: این هدیه است یا زکات یا صدقه؟ که زکات (صدقه‌ی واجب) بر ما اهل بیت حرام است. گفت: نه زکات است و نه صدقه، بلکه هدیه است! گفتم: زنان بچه مرده بر تو بگیرند! آیا از راه دین خدا وارد شده‌ای تا مرا فریب دهی؟ یا عقلت آشفته شده، مجنون شده‌ای یا هذیان می‌گویی؟! به خدا سوگند اگر هفت اقلیم و آنچه را زیر آسمان‌ها است به من دهند تا درباره‌ی یک مور نافرمانی خداوند را به‌جا آورم و پوست جوی را از او بگیرم، چنین نخواهم کرد!^۱

فعالیت

با توجه به عبارت فوق، چگونگی تشخیص هدیه را از رشوه بیان کنید.

* * *

۴- قرض

کلام وحی

إِنْ تَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ

سوره‌ی تغابن، آیه‌ی ۱۷

اگر به خداوند قرضی نیکو دهید، آن را برایتان دو برابر ساخته و شما را می‌آمرزد؛ و خداوند سپاسگزار و بردبار است.

قرض عبارت است از قراردادی که شخص در مقابل انتقال مالکیت سرمایه از سوی قرض‌دهنده به وی، ضمانت پرداخت همان مال یا مثل و یا قیمت آن را برعهده می‌گیرد. گره‌گشایی از کار دبگران و قرض دادن به مسلمانان، مخصوصاً مؤمنی که نیازمند به آن باشد، اجر فراوانی دارد و در آیات قرآنی و روایات اسلامی به آن سفارش شده است. قرض گرفتن در صورت عدم حاجت، عملی مکروه است، و هر مقدار که نیاز به قرض شدیدتر باشد کراهت خفیف‌تر می‌شود، تا به جایی که شدت

۱- نهج البلاغه، خطبه‌ی ۲۲۴

حاجت، کراهت را به کلی از بین می‌برد. بلکه گاهی واجب می‌شود؛ مانند حفظ جان از خطر تلف شدن، حفظ آبرو، و امثال آن.

فعالیت درسی

با مراجعه به تفاسیر قرآن، خصوصیات را که موجب حسنه بودن قرض می‌گردد بیان نمایید.

قرض دادن به دو صورت است: «مدت‌دار» و «بدون مدت». در قرض «مدت‌دار» زمان پرداخت بدهی تعیین می‌گردد برخلاف «بدون مدت» که در آن زمان پرداخت قید نشده است. قرض‌گیرنده موظف است با فرارسیدن زمان بدهی خود، بدون هیچ عذری آن را بپردازد.

اگر هنگام سررسید بدهی، بدهکار دچار تنگدستی باشد طلبکار باید به وی مهلت دهد تا با تلاش و فضل الهی توان بازپرداخت بدهی خویش را پیدا نماید و به سختی انداختن بدهکار از اموری است که در اسلام شدیداً مذمت شده است.

اگر قرض‌دهنده شرط کند که بیش از آن مقدار که پرداخت کرده دریافت کند، ربا و از گناهان کبیره است و در صورت دریافت آن مازاد، قرض‌دهنده مالک آن مال نمی‌شود و ضامن است. البته مستحب است که بدهکار مبلغی مازاد بر آنچه قرض گرفته به طلبکار برگرداند و گرفتن این پول — در صورتی که از ابتدا شرط نکرده باشند — برای طلبکار جایز است.

برای دانش‌آموزان فعال

از رسول خدا (ص) نقل شده است که فرمود:

«کسی که به برادر مسلمان خود قرض دهد

برای هر دره‌می که به او قرض داده باشد حسنه‌ای همسنگ کوه اُحُد از کوه‌های

رضوی و طور سینا دارد.

و اگر در مطالبه‌ی قرض خود، با وی مدارا کند او را بدون حساب و بدون عذاب

چون برق از پل صراط عبور می‌دهند.

و اگر کسی برادر مسلمانش نزد او از تهی‌دستی شکایت کند و او به وی قرض

ندهد خدای تعالی در روزی که پاداش نیکوکاران را می‌دهد او را از بهشت محروم

می‌سازد».

تحریر الوسیله حضرت امام خمینی، ج ۳

در کتاب اصول کافی نیز از امام صادق علیه السلام نقل شده است که :

«بر سر در بهشت نوشته شده است : صدقه دادن ده ثواب و قرض دادن هجده

ثواب دارد.»

* * *

قرض دادن علاوه بر پاسخگویی به مشکلات اقتصادی هم‌نوعان و برآمده شدن نیازهای مالی افراد، موجب برطرف شدن غم و اندوه یکدیگر و حفظ آبروی نیازمندان می‌شود و بدین صورت موجب تقویت اتحاد و همبستگی میان برادران دینی و افزایش احساس رضایتمندی از زندگی می‌گردد.

* * *

۵- رهن

رهن قراردادی است که مطابق آن، طلبکار چیزی را در برابر بدهی فرد گرو می‌گیرد و تا زمان دریافت طلبش آن را به امانت نزد خود نگهداری می‌کند؛ مانند این که بانک در قبال پرداخت وام قبالی منزل را گرو بگیرد و نزد خود نگاه دارد. این کار موجب استحکام قرارداد و اطمینان از پرداخت بدهی می‌گردد. گروگیرنده نمی‌تواند بدون اجازه‌ی گروگذار در رهن تصرف نماید.

برای دانش‌آموزان فعال

امروزه اصطلاح رهن به نوعی اجاره نیز گفته می‌شود که مستأجر در عوض مال الاجاره مقداری پول را نزد صاحبخانه گذاشته و در آخر سال آن را دریافت می‌کند. این اجاره زمانی صحیح است که مبلغی را، هرچند اندک، به عنوان اجاره تعیین کنند و مبلغ رهن را به عنوان قرض الحسنه و در قالب شرط ضمن عقد اجاره به موجر تسلیم کنند.

۶- اجاره

عقدی است که در نتیجه‌ی آن حق بهره‌برداری از منافع کالا یا کار انسان در مدت مشخص

به شخص مقابل اعطا گردیده و در قبال آن مقدار مبلغ معینی دریافت می‌گردد. اجاره بر دو نوع است :

- ۱- اشیاء؛ مانند ملک، ماشین، کالا، لباس و مانند آن. ۲- کار و تلاش انسان؛ مانند خدمات کارمندان و کارگران. در نوع اول، کرایه‌دهنده را «موجر» و کرایه‌کننده را «مستأجر» می‌نامند، و در نوع دوم، کارگر و کارمند را «مستخدم» و قرارداد اجاره را «استخدام» نیز می‌گویند.

* * *

بیندیشید و پاسخ دهید

- ۱- در حال حاضر اختیار انفال در دست کیست؟
- ۲- تغییر در مصرف موقوفه منوط به تحقق چه شرایطی است؟ چند مثال بزنید.
- ۳- علت برتری قرض دادن نسبت به صدقه و کمک مالی چیست؟
- ۴- برتری‌های رهن گرفتن را بر اخذ چک، سفته و ضامن برشمارید.

اصطلاحات اقتصادی اسلام (۲)

۷- وکالت

وکالت عبارت است از این که انسان انجام برخی از کارهای خود را به دیگری واگذار کند؛ مانند وکالت در فروش یا خرید خانه. اختیارات «وکیل» مطابق توافق بین او و «موکل» وی می‌باشد و نمی‌تواند از آن تخطی نماید. وکالت، عقدی جایز است یعنی موکل هر زمان بخواهد می‌تواند وکیل را عزل نماید.

فعالیت

با کمک دبیر خود، مواردی از کاربردهای رایج وکالت را در زندگی روزمره نام

ببرید.

۸- مضاربه

برخی توانایی کار دارند ولی سرمایه‌ای ندارند، در مقابل، کسانی هستند که سرمایه دارند ولی مهارت یا امکان تجارت یا فعالیت اقتصادی ندارند. مضاربه عبارت از قرارداد همکاری بین این دو است به گونه‌ای که یکی عهده‌دار سرمایه و دیگری عهده‌دار کار برای تجارت می‌شود و سود (و زیان) میان آن دو به نسبتی که توافق می‌کنند تقسیم می‌گردد.

مثال: دو نفر باهم قرارداد مضاربه امضا کردند و قرار گذاشتند که یک چهارم (۲۵٪) سود حاصله به صاحب سرمایه و باقی به «عامل» تعلق بگیرد. مبلغ پرداختی صاحب سرمایه جهت مضاربه یک میلیون تومان بود و میزان سود کل در پایان ماه، دویست هزار تومان. بنابراین به صاحب سرمایه پنجاه هزار تومان سود پرداخت گردید.

توجه: از آنجا که میزان سودآوری در فعالیت‌های اقتصادی نامعلوم است، طرفین چگونگی تقسیم سود را باید به صورت کسر یا درصدی از سود نهایی تعیین نمایند، ولی اگر از ابتدا مبلغ مشخصی

را به عنوان سود یکی از طرفین تعیین کنند، ربا خواهد شد. مثلاً اگر در مثال قبل قرار بگذارند که هر ماه پنجاه هزار تومان به صاحب سرمایه سود پرداخت گردد ربا می‌شود و حرام است.

فعالیت

آیا می‌توانید تفاوت این دو قرارداد را با یکدیگر بیان کنید و علت ربا بودن قرارداد دوم را توضیح دهید؟

۹- صلح

در داد و ستد و امور روزانه گاهی ممکن است ابهام یا اختلاف نظری پیش آید که تعیین حق طرف مقابل دشوار یا ناممکن باشد. در این موارد بهترین راه «مصالح» و رضایت طرفینی است؛ بدین صورت که هر دو طرف توافق نموده و یکدیگر را حلال کنند. به عبارت دقیق‌تر؛ صلح عبارت است از رضای شدن دو نفر به تملیک شیء یا منفعتی به یکدیگر و یا ساقط نمودن حق یا دین از گردن یکدیگر. در مواردی که اختلاف وجود نداشته باشد نیز می‌توان صلح نمود و ملکیت چیزی را به دیگری داد یا حقی را ساقط نمود. وجود چنین قانونی در دین اسلام علاوه بر چاره‌اندیشی در نزاع‌ها و مشکلات و رفع بن‌بست‌ها، راهی جهت گسترش صلح و آرامش در جامعه، رفع کدورت‌ها، پاکیزه شدن اموال و خلاصی از حق الناس است.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

سوره‌ی حجرات، آیه‌ی ۱۰

مؤمنان برادر یکدیگرند؛ پس میان دو برادر خویش صلح و آشتی برقرار کنید و تقوای الهی بیشه کنید، باشد که مشمول رحمت او شوید.

۱۰- ضمان

ضمان عبارت از قرارداد به عهده گرفتن مالی است که در ذمه فرد و یا اشخاص دیگر ثابت شده

باشد. مثل این که به طلبکار بگوید: «من بدهی فلان شخص را ضمانت یا تعهد می‌کنم». در نتیجه، آن دین از ذمه بدهکار به ذمه ضامن منتقل می‌شود و ذمه بدهکار بریء می‌گردد. در صورتی که ضامن به اذن بدهکار ضمانت کرده باشد، بعد از پرداخت وجه الضمان، می‌توان آن مقداری را که به طلبکار پرداخته از او مطالبه کند.

برای دانش آموزان فعال

هر انسانی در قبال کارهای خود باید پاسخگو باشد. این احساس مسئولیت در مواردی که مربوط به اموال یا حقوق دیگران (حق الناس) می‌شود حساس‌تر است و بی‌توجهی به آن می‌تواند عواقب ناخوشایندی در زندگی و جهان آخرت در پی داشته باشد.

در مواردی که بر اثر بی‌احتیاطی خسارتی بر اموال دیگران وارد سازد ملزم به پرداخت خسارت است و در اصطلاح فقهی «ضامن» است. ولی در مواردی که بر اثر حادثه این خسارت وارد شود گاهی هر دو طرف به نسبت مساوی باید متحمل آن ضرر و زیان گردند و گاهی فقط یکی از آن دو! تفصیل این احکام در کتب فقهی، به‌ویژه کتاب‌های قواعد فقهیه ذکر شده است. مثلاً اگر وسیله‌ای را به دوست خود عاریه دهید (به اصطلاح عرفی امانت دهید تا استفاده کند) و بر اثر اتفاق (و نه سهل‌انگاری) آسیبی به آن وارد آید حق گرفتن خسارت از دوست خود را ندارید؛ ولی اگر در مغازه کالایی را جهت مشاهده بردارید و از دستانتان به زمین بیفتد باید خسارت آن را پرداخت کنید ...

۱۱- نُقْطَه

نقطه عبارت از هر شیء پیدا شده‌ای است که مالک آن فعلاً مشخص نباشد؛ مانند اشیاء جامانده، متروکه و یا مسروقه‌ای که در اماکن عمومی یا شخصی پیدا می‌شود. در صورت برداشتن، شخص ضامن نگهداری و رساندن آن به مالک اصلی خواهد بود.

در مواردی که برداشتن، موجب تلف شدن آن شیء شود جایز است فرد مسلمان این مسئولیت را برای حفظ حقوق دیگر برادران دینی خود برعهده گرفته و اقدام به نگهداری آن نماید. در این

صورت وی موظف است تا یک سال به جستجوی مالک آن کالا پردازد و آن را در اماکن عمومی اعلان نماید. سپس در صورت پیدا نشدن صاحب آن، از طرف صاحبش آن را صدقه دهد یا نزد خود به امانت نگهدارد و یا این که برای خود بردارد به شرط این که اگر صاحبش پیدا شد به وی بدهد.

فعالیت

اگر پولی را پیدا کنید و صاحبش را شناسید چه می‌کنید؟ آیا انداختن آن در صندوق صدقه صحیح است؟

* * *

۱۲- جُعَاله

نوعی قرارداد یک‌طرفه است که فرد متعهد می‌شود به هر شخصی که بتواند کار خاص اعلام شده را برای وی انجام دهد پاداش معینی پرداخت کند.

فعالیت

مثال‌هایی در مورد جُعَاله ذکر کنید.

* * *

بیندیشید و پاسخ دهید

- ۱- تفاوت «وکالت» با «وصیت» چیست؟
- ۲- کاربرد «مضاربه» در عقود بانکی (حساب‌های پس‌انداز) به چه صورت است؟
- ۳- آیا می‌توان قرض ربوی را به وسیله‌ی «صلح» حلال و شرعی کرد؟ نظر مرجع خود را بنویسید.
- ۴- تفاوت ضمانت مصطلح فقهی را با ضمانت رایج در جامعه (بانک‌ها، صندوق‌های قرض‌الحسنه) را با توجه به درس شرح دهید.
- ۵- آیا «جُعَاله» همان «مژدگانی» است؟ تفاوت آن دو را بیان کنید.

منابع و مأخذ

- ۱- قرآن کریم، ترجمه‌های فولادوند و آیت‌الله مکارم شیرازی
- ۲- نهج البلاغه، ترجمه‌ی محمددستی
- ۳- تحریر الوسیله، امام خمینی (ره)
- ۴- رساله‌ی نوین، عبدالکریم بی‌آزار شیرازی
- ۵- رساله‌ی توضیح المسائل مراجع
- ۶- تفسیر المیزان، علامه سید محمد حسین طباطبایی (ره)
- ۷- تفسیر نمونه، آیت‌الله مکارم شیرازی و جمعی از محققان
- ۸- مسئله‌ی حجاب، استاد شهید مرتضی مطهری
- ۹- داستان راستان، استاد شهید مرتضی مطهری
- ۱۰- حماسه‌ی حسینی، ج ۲، استاد شهید مرتضی مطهری
- ۱۱- تحف العقول، ابو محمد بحرانی (ره)
- ۱۲- اصول کافی، شیخ کلینی (ره)
- ۱۳- فروع کافی، شیخ کلینی (ره)
- ۱۴- من لا یحضره الفقیه، شیخ صدوق (ره)
- ۱۵- خصال الشیعه، شیخ صدوق (ره)
- ۱۶- وسائل الشیعه، شیخ حرّ عاملی (ره)
- ۱۷- مستدرک الوسائل، محدث نوری (ره)
- ۱۸- غرر الحکم و درر الکلم، عبدالواحد آمدی
- ۱۹- دین و زندگی سال دوم دبیرستان، دکتر محمد مهدی اعتصامی

